

Małgorzata Ostrowska*

<https://doi.org/10.18778/8331-324-5-08>

Problematyczne zachowania uczniów szkoły podstawowej na zajęciach wychowania fizycznego

Streszczenie. Artykuł jest próbą rozpoznania i ustalenia związków i zależności pomiędzy kulturą organizacyjną szkoły podstawowej a postawami uczniów. Celem podjętego postępowania badawczego jest ukazanie problematycznych zachowań uczniów podczas zajęć wychowania fizycznego oraz analiza pedagogiczna niejednoznacznych sytuacji na tle braku racjonalnego podejścia do kwestii pożądanego modelu organizacyjnego procesu dydaktyczno-wychowawczego. Materiał empiryczny stanowiła grupa badawcza obejmująca 101 uczniów szkoły podstawowej tworzących cztery zespoły ćwiczebne. Autorka odnotowała wyniki otrzymane na podstawie retrospekcji pedagogicznej (metoda obserwacji bezpośredniej, metoda analizy dokumentów). Uwzględniono również refleksje (podejście jakościowe) zaangażowanych nauczycieli na temat problematycznych zachowań dzieci i młodzieży w zależności od warunków ćwiczebnych. Okres odnotowywania danych to wrzesień–listopad 2019 (łączone grupy z klas IV – 25 uczniów; łączone grupy z klas VI – 26 uczniów) oraz wrzesień – początek listopada 2022 (łączone grupy z klas IV – 24 uczniów, łączone grupy z klas VII – 26 uczniów). Przedsięwzięcie pedagogiczne służyło zebraniu informacji umożliwiających odpowiedź na postawione pytanie badawcze: Czy niewystarczające warunki przestrzenne sprzyjają problematycznym zachowaniom uczniów wybranej szkoły podstawowej? W odpowiedzi na sformułowane pytanie badawcze stwierdzono, że niewystarczające warunki przestrzenne sprzyjają problematycznym zachowaniom uczniów w różnej formie i o różnorodnym nasileniu.

Słowa kluczowe: edukacja fizyczna, kultura organizacyjna, wychowanie

Problematic Behaviours of Primary School Students During Physical Education Classes

Abstract. The article is an attempt to identify and establish relationships and dependencies between the organisational culture of a primary school and the attitudes of students. The aim of this research is to show the problematic behaviours of students during physical education classes and pedagogical analysis of ambiguous situations due to the lack of a rational approach to the issue of the desired organisational models of the didactic and educational process. The

* Małgorzata Ostrowska – dr, Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy, Instytut Sportu i Kultury Fizycznej, ul. Garbary 2, 85-229 Bydgoszcz, e-mail: malgorzata.ostrowska@byd.pl

empirical material was a research group consisting of 101 primary school students forming four training teams. The author recorded the results obtained on the basis of pedagogical retrospection (direct observation method, document analysis method). Reflections (qualitative approach) of involved teachers on the problematic behaviour of children and young people depending on the training conditions were also taken into account. The data recording period is September – November 2019 (fourth grade combined groups – 25 students; sixth grade combined groups – 26 students) and September – early November 2022 (fourth grade combined groups – 24 students, seventh grade combined groups – 26 students pupils). The pedagogical project was aimed at collecting information enabling the answer to the research question posed: Do insufficient spatial conditions favour problematic behaviours of students of a selected primary school? In response to the formulated research question, it was stated that insufficient spatial conditions are conducive to problematic behaviour of students in various forms and intensity.

Keywords: physical education, organisational culture, upbringing

Wstęp

Różnorodność zagadnień wychowania fizycznego związana jest z szeroką gamą czynników przygotowujących zarówno uczniów, jak i nauczycieli do realizacji określonych zadań. Kierunek pracy dydaktyczno-wychowawczej powinien wiązać się nie tylko z realizacją podstaw programowych, lecz także z wyznaczeniem zainteresowań, postaw czy aspiracji młodych ludzi. Wychowanie fizyczne w dzisiejszych czasach bywa naturalnym spoiwem między aktywnością cielesną a rozwojem duchowym. Koncentracja na strategiach i technikach poszczególnych dyscyplin sportowych musi uwzględniać systemem wsparcia i kierowania wychowawczego. W tym świetle jednym z ważniejszych zadań stojących przed współuczestnikami szkolnej aktywności fizycznej jest ustalenie, do jakich celów zmierza grupa jako całość, a do jakich poszczególne osoby.

Ustalenie związków i zależności między wartościami a celami wychowania stanowi istotny problem pedagogiczny. Biorąc pod uwagę rolę i funkcje wartości w życiu człowieka, trudno nie postrzegać ich znaczenia w procesie wychowania szkolnego, bowiem to one pozwalają zrozumieć wychowanka, poznać jego dążenia, zachowania, działania. Ułatwiają więc celową działalność wychowawczą¹.

Proces wychowania fizycznego wyodrębnia się z potrzeb społecznych i służy rozwojowi kulturowemu podmiotów uczestniczących w edukacji. Jak zostało sformułowane w podstawie programowej:

Wychowanie fizyczne pełni ważne funkcje edukacyjne, rozwojowe i zdrowotne. Wspiera rozwój fizyczny, psychiczny, intelektualny i społeczny uczniów oraz kształtuje obyczaj aktywności fizycznej i troski o zdrowie w okresie całego życia.

¹ K. Chatas, *Wychowanie ku wartościom*, t. 1: *Elementy teorii i praktyki*, Jedność, Lublin–Kielce 2003, s. 33.

Wspomaga efektywność procesu uczenia się. Pełni wiodącą rolę w edukacji zdrowotnej uczniów. Oczekiwania wobec współczesnego wychowania fizycznego wymagają nowych standardów przygotowania ucznia do całościowej aktywności fizycznej i troski o zdrowie. Wychowanie fizyczne to nie tylko przygotowanie sprawnościowe, ale przede wszystkim prozdrowotne. Pełni ono oprócz swej funkcji doraźnej również funkcję prospektywną. Przygotowuje do dokonywania w życiu wyborów korzystnych dla zdrowia².

Oscylująca afirmacja wobec zniechęcenia do tego, co dzieje się w szkole, dotyczy różnych ogniw procesu kształcenia i wychowania. Stworzenie warunków do prawidłowej realizacji materiału dydaktycznego z zakresu wychowania fizycznego nie jest łatwą sprawą. Wiąże się to z kulturą organizacyjną placówki, uwarunkowaniami pedeutologicznymi oraz trudnościami wychowawczymi wynikającymi z postaw uczniów. W związku z powyższymi spostrzeżeniami celem artykułu jest ukazanie problematycznych zachowań uczniów podczas zajęć wychowania fizycznego oraz analiza pedagogiczna niejednoznacznych sytuacji na tle braku racjonalnego podejścia do kwestii pożądaných modeli organizacyjnych. Autorka skupiła się również na przedstawieniu wyników badań własnych (mieszanych, jakościowo-ilościowych) dotyczących implikacji wybranych zdarzeń.

Specyfika wychowania fizycznego a problematyczne zachowania uczniów

Celem kształcenia i wychowania jest wieloaspektowe przygotowanie jednostek do uczestnictwa w szeroko rozumianej kulturze fizycznej. Wiąże się to m.in. z wypracowaniem sytuacji zapewniających uczestnikom aktywności fizycznej: harmonijny rozwój organizmu, doskonalenie sprawności kondycyjnej i koordynacyjnej, kształtowanie określonych postaw zarówno w stosunku do grupy, jak i samookreślenia się oraz wzbudzanie poczucia odpowiedzialności za zdrowie i bezpieczeństwo własne i innych. Szkolna aktywność fizyczna dotyczy różnych dyscyplin sportowych, które pozwalają nie tylko replikować schematy wykonawcze, lecz także rozwijać zachowania kreatywne. Sport szkolny pełni funkcję społeczno-emocjonalną, która powinna przeciwdziałać agresji i konfliktom. „Agresja oznacza wrogie zachowanie lub wrogą, napastliwą postawę; kieruje się na faktyczne lub intencjonalne naruszanie istot żywych lub uszkodzenia przedmiotów”³. Współczesny kryzys relacji interpersonalnych wśród dzieci i młodzieży przesądza o charakterze wyzwań wychowawczych. Wiele komplikacji kulturowych i zaburzeń psychospołecznych stanowi podłoże

² Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzami. Szkoła podstawowa. Wychowanie fizyczne, MEN, Warszawa 2017, s. 10.

³ K. Heinemann, *Wprowadzenie do socjologii sportu*, COM SNP, Warszawa 1989, s. 244.

odchyleń od norm edukacyjnych. Nietypowe zachowania (problematyczne) utożsamiane są m.in. z terminem ucznia trudnego.

Zachowania trudnego ucznia przybierają najróżniejszą postać. Najczęściej jest to:

- unikanie obowiązków uczniowskich,
- zachowanie się w taki sposób, że uniemożliwia to prowadzenie lekcji przez nauczyciela,
- wielokrotne spóźnianie się na lekcje,
- pogorszenie osiągnięć dydaktycznych i wychowawczych w pewnym okresie,
- agresja werbalna i fizyczna wobec otoczenia,
- niszczenie sprzętów szkolnych,
- manifestowanie lekceważenia w stosunku do innych osób,
- manipulowanie sytuacjami szkolnymi⁴.

Trzeba nadmienić, że wychowanie fizyczne jest przedmiotem specyficznym, na którym uczniowie, w większym stopniu niż gdzie indziej, narażeni są na obrażenia. Częstość występowania określonych urazów zależy w dużym stopniu od braku świadomej dyscypliny uczniów.

Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży na zajęciach ruchowych organizowanych przez szkołę oraz inne organizacje i instytucje należy do kluczowych problemów metodyki wychowania fizycznego. Od zapewnienia bowiem bezpieczeństwa w trakcie wykonywania zarówno prostych, jak i bardzo złożonych aktów ruchowych, zależy w poważnym stopniu szybkość uczenia się i trwałości nabywania nowych umiejętności. Badania z tego zakresu wykazują, że istnieje ścisły związek przyczynowy między poczuciem bezpieczeństwa ćwiczącego a efektami jego wysiłków w wychowaniu fizycznym i w sporcie⁵.

Nauczyciel, trener, animator zajęć ruchowych pełni kierowniczą rolę w realizacji procesu edukacji fizycznej. Obserwowanie rzeczywistości na zajęciach wychowania fizycznego jest ściśle związane z umiejętnością rozróżniania dyferencyjnych sytuacji wychowawczych.

Warto zwrócić uwagę na szczególną odpowiedzialność prowadzącego w świetle organizacji aktywności dzieci i młodzieży. Wiąże się to z zastanymi warunkami pozaosobniczymi i osobniczymi. Kwestie pierwszego rodzaju to wychowanie rodzinne, aktywność intelektualna i fizyczna poza edukacją szkolną, grupy rówieśnicze, oddziaływania mediów masowych, subkultury młodzieżowe oraz kultura organizacyjna placówki. Natomiast podłoże osobnicze wiąże się z budową somatyczną jednostek oraz różnego rodzaju zaburzeniami indywidualnego psychologicznego. Przykładowo można wyróżnić tu problematyczne zachowania

⁴ Por. J. Jagieła, *Trudny uczeń w szkole. Przewodnik psychologiczny*, Wydawnictwo Rubikon, Kraków 2005, s. 14.

⁵ A. Olszowski, *Bezpieczeństwo na zajęciach ruchowych*, [w:] T. Maszczak (red.), *Metodyka wychowania fizycznego*, Wydawnictwa AWF, Warszawa 1992, s. 161.

związane ze sferą emocjonalno-społeczną. Uczniowie tej kategorii często wszczynają awantury oraz popadają w konflikty z nauczycielami i innymi wychowankami, są labilni emocjonalnie, istnieje nikłe zainteresowanie zarówno pochwałami, jak i krytyką, występuje częste uczucie napięcia i niepokoju, zachodzi niewystarczająca umiejętność prawidłowego planowania, uwypukla się skłonność do przemocy werbalnej oraz fizycznej itp.

Specyfika zachowań sugerujących obecność zespołu zakłóceń uwagi przedstawia się następująco:

1. Dziecko wykazuje trudności w koncentracji na szczegółach, popełnia błędy uwagowe (opuszczanie, pominięcie).
2. Nie potrafi przez dłuższy czas skupić się na zadaniu.
3. Sprawia wrażenie jakby nie słuchało przekazywanych mu komunikatów.
4. Nie kończy zaczętych prac, polecenia wypełnia niedokładnie.
5. Ma kłopoty z organizacją pracy i wszelkich zajęć.
6. Niechętnie podejmuje zadania wymagające dłuższego wysiłku intelektualnego.
7. Gubi przybory szkolne i rzeczy potrzebne do nauki i pracy.
8. Łatwo ulega rozproszeniu pod wpływem słabych nawet bodźców.
9. Zapomina o codziennych obowiązkach i zadaniach⁶.

Autorka – transponując powyższe wyszczególnienia na obszar szkolnego wychowania fizycznego – podaje charakterystyczne przykłady z empirii zawodowej:

1. Zadanie: wybrane ćwiczenia doskonalące prowadzenie oraz uderzenie piłki wewnętrzną i zewnętrzną częścią stopy; prowadzenie piłki slalomem pomiędzy ustawionymi talerzykami piłkarskimi, zakończone strzałem do małej bramki.

Uczeń zapomina, kiedy ma prowadzić piłkę wewnętrzną, a kiedy zewnętrzną częścią stopy; slalom jest niedokładny – raz omija z piłką jeden talerzyk, innym razem trzy.

2. Zadanie: bieg w zmiennym tempie lub bieg z utrudnieniem (co pewien czas wyskok).

Uczeń przerywa bieg; jest niezdecydowany, co do zmiany tempa itp.

3. Zadanie: zbiórka, sprawdzenie obecności, omówienie tematu lekcji.

Uczeń nie recypuje treści, oddala się od grupy, chowa się za materacem gimnastycznym.

4. Zadanie: rzut z biegu po podaniu – z biegu na wprost kosza, potem z lewej i prawej strony; całość ćwiczenia w zmiennym ustawieniu ćwiczących (8 min).

Uczeń, zamiast wykonywać dwutakt, udaje zmęczonego i bawi się piłką, odbijając ją o ścianę.

5. Zadanie: ćwiczenia ogólnorozwojowe w formie obwodu stacyjnego.

Uczeń zostaje wyznaczony na lidera określonego zespołu. Ma trudności z samodzielnym kierowaniem przydzielonych mu ćwiczących.

⁶ U. Oszwa, *Dziecko z zaburzeniami rozwoju i zachowania w klasie szkolnej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2007, s. 124.

6. Zadanie: opracowanie referatu na zadany temat z edukacji zdrowotnej.

Uczeń twierdzi, że ta pisemna forma wypowiedzi go przewyższa. Oddaje pracę pisemną po terminie z licznymi błędami merytorycznymi.

7. Uczeń zapomina przynieść stroju gimnastycznego, zostawia rzeczy osobiste w szatni itp.

8. Uczeń podczas fragmentów gry w piłkę ręczną przekracza linię pola bramkowego. Współzawodnicy zwracają mu uwagę na błąd gry w ataku. Wychowanek obraża się i stosuje hiperbolę wypowiedzi. W tym świetle jego komunikat zwrotny dezorganizuje zajęcia.

9. Uczeń spóźnia się na zajęcia WF, stwarza ryzyko kontuzji i urazów u siebie oraz innych ćwiczących, zaniedbuje higienę osobistą, korzysta ze smartfona zamiast ćwiczyć, nie stosuje się do zasad kultury żywego słowa itp.

Z pedagogicznego punktu widzenia trzeba zwrócić uwagę, że w okresie adolescencji zachodzi szybki rozwój fizyczny oraz występują charakterystyczne przeobrażenia psychiczne. Następuje – wśród dzieci i młodzieży szkoły podstawowej – poczucie dużej sprawności psychomotorycznej i orientacji w otaczającym świecie. Jednostki dorastające odczuwają zwiększoną potrzebę samodzielności oraz starają się uniezależnić od społecznych obwarowań. Często manifestuje się to postawami niechęci i buntu. W tym kontekście należy umożliwić ćwiczącemu osiągnięcie homeostazy psychicznej, czyli uwolnić go od motywów, których w pełni nie rozumie. Siłą sprawczą w kierunku zaistnienia prawidłowych postaw tkwi w kierowaniu się motywami uświadomionymi, które prowadzą do wyboru działań zalecanych.

W procesie edukacyjnym – ważnym elementem wspomagającym płynność lekcji wychowania fizycznego – jest stworzenie odpowiedniej infrastruktury sportowej. Brak dostosowania warunków bazowych (m.in. odpowiedniej przestrzeni) do zaplanowanych zadań nie sprzyja zachowaniu racjonalnych postaw wychowawczych. Zagęszczenie jednostek ćwiczących na małej powierzchni oraz okoliczności łączenia różnych zespołów klasowych przyczynia się do wzmożenia różnego rodzaju sytuacji ryzyka. Kultura organizacyjna skonsolidowana jest z określoną strukturą materialną i intelektualną funkcjonowania placówki oświatowej. Jak wyszczególnia Adam Hamrol: „Wpływ na zaangażowanie pracowników ma bez wątpienia kultura organizacji. Rozumie się ją jako zbiór dominujących wartości i norm postępowania, charakterystycznych dla danej organizacji...”⁷. Według różnorodnych teorii zarządzania z kulturą organizacyjną wiążą się artefakty kulturowe, normy i wartości oraz założenia dotyczące m.in. relacji międzyludzkich. Istotne jest tutaj również tzw. otoczenie instytucji.

W ujęciu Tadeusza Kotarbińskiego: „organizacja określana jest jako pewien rodzaj całości, w której wszystkie części współprzyczyniają się do jej powodzenia, to jest do pozytywnej oceny, a całość zabezpiecza powodzenie części”⁸.

⁷ A. Hamrol, *Zarządzanie jakością z przykładami*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 100.

⁸ T. Kotarbiński, *Traktat o dobrej robocie*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków 1965, s. 72.

Material i metoda

Material empiryczny związany był z pracą badawczą nauczyciela wybranej szkoły podstawowej miasta Bydgoszczy (dzielnica Osowa Góra). Autorka odnotowała wyniki otrzymane na podstawie retrospekcji pedagogicznej (metoda obserwacji bezpośredniej, metoda analizy dokumentów). Uwzględniono również refleksje (podejście jakościowe) zaangażowanych nauczycieli na temat problematycznych zachowań dzieci i młodzieży w zależności od warunków ćwiczebnych. Okres odnotowywania danych to wrzesień–listopad 2019 (łączone grupy z klas IV – 25 uczniów; łączone grupy z klas VI – 26 uczniów) oraz wrzesień – początek listopada 2022 (łączone grupy z klas IV – 24 uczniów, łączone grupy z klas VII – 26 uczniów).

Przedsięwzięcie pedagogiczne służyło zebraniu informacji umożliwiających odpowiedź na postawione pytanie badawcze: *Czy niewystarczające warunki przestrzenne sprzyjają problematycznym zachowaniom uczniów wybranej szkoły podstawowej?*

Przyjęto następujące hipotezy badawcze:

H_0 : *Brak jest różnic, w punktowanej ocenie problematycznych zachowań, dotyczących grupy ćwiczącej w zmiennych realiach przestrzennych.*

H_1 : *Istnieją różnice, w punktowanej ocenie problematycznych zachowań, dotyczące grupy ćwiczącej w zmiennych realiach przestrzennych.*

Nauczyciele bezpośrednio po lekcji w danym tygodniu (jedna w warunkach nieodpowiednich przestrzennie, druga w warunkach właściwych) odnotowywali krótkie spostrzeżenia wychowawcze oraz dokonywali oceny zachowań grupy w umownej skali 1–10.

W przyjętej skali numerycznej cyfra 1 oznacza najniższe nasycenie cechy lub jej brak, natomiast cyfra 10 – nasycenie największe. W obliczeniach zastosowano test Wilcoxona. Jest on nieparametrycznym odpowiednikiem testu dla danych zależnych.

Aby stosować test Wilcoxona dla par wiązanych nie wystarczy dysponować skalą porządkową. Dane z pomiarów i różnice między parami powinny być podane w skali interwałowej. Dopiero tym różnicom przypisujemy rangi, ale w bardzo specyficzny sposób posługując się wartościami absolutnymi⁹.

„Test polega na porównaniu, ile razy pierwszy wynik w każdej parze jest większy od drugiego, a ile razy drugi jest większy od pierwszego. Bierze się przy tym pod uwagę wielkości różnic między danymi w każdej parze”¹⁰. Sprawdzian testu rangowanych znaków przedstawia się formułą: $T = \min(T^+, T^-)$. Jeśli otrzymana statystyka T jest mniejsza lub równa T krytycznemu, to należy odrzucić hipotezę zerową. W wypadku otrzymanej statystyki T większej od T krytycznego należy przyjąć hipotezę zerową.

⁹ A. Łomnicki, *Wprowadzenie do statystyki dla przyrodników*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, s. 128.

¹⁰ P. Francuz, R. Mackiewicz, *Liczby nie wiedzą skąd pochodzą. Przewodnik po metodologii i statystyce*, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2005, s. 410.

Wyniki i dyskusja

Problematyczne zachowania można określić jako potrzebę zniekształcania przebiegu lekcji. Istnieje tu także niepełna otwartość na pozytywne doświadczenia wynikające z przekazywanego przez nauczyciela systemu wartości. Nie wszystkie ryzykowne próby zaburzania procesu dydaktyczno-wychowawczego posiadają znamiona reaktywnej deregulacji wychowawczej, czasami jednostka wytwarza fałszywy obraz własnej racjonalizacji będący pewnym utrudnieniem, lecz nie stanowi to wyrazu zaplanowanej niechęci i młodzieńczego buntu. „W klasie dynamika grupy, którą tworzą nauczyciele i uczniowie, odgrywa istotną rolę w kształtowaniu się wzorów postępowania i osiągnięć”¹¹. W tym znaczeniu nauczyciel kieruje uczestnikami zajęć w celu dostosowania ich do norm kulturowych i wychowawczych ze szczególnym zwróceniem uwagi na bezpieczeństwo ćwiczących.

Poniżej autorka przedstawiła wyniki badań, w których zmienną niezależną były warunki odbywania zajęć wychowania fizycznego. Symbolem W_n oznaczono warunki normalne; uczniowie odbywali zajęcia na całej sali gimnastycznej lub na przyszkolnym boisku wielofunkcyjnym; wielkość grupy na wyznaczonym obiekcie nie przekraczała 26 ćwiczących. Natomiast symbol W_t to warunki trudne; uczniowie ćwiczyli na połowie sali gimnastycznej; na przyszkolnym boisku wielofunkcyjnym jednocześnie przebywały dwie lub trzy grupy; wielkość zespołu na wyznaczonym obiekcie to często 52 osoby lub więcej. Przyporządkowanie sądów wartościujących wyróżnionych okoliczności przedstawiają tabele 1–4.

Tabela 1. Zestawienie ocen określających zachowania problematyczne uczniów w zależności od warunków prowadzenia zajęć WF (klasa IV; wrzesień–listopad 2019)

W_n punktacja w skali 1–10	2	3	4	4	5	5	3	2	2	1	2	4
W_t punktacja w skali 1–10	1	2	6	2	8	4	4	3	2	2	3	5
Wyniki statystyczne: – średnia arytmetyczna punktów dla $W_n = 3,1$ – średnia arytmetyczna punktów dla $W_t = 3,5$ – skuteczna wartość próbkki = 11 – suma rang dodatnich = 23; suma rang ujemnych = 43 – $T_{obliczone} = 23$ – $T_{krytyczne (0,05)} = 11$												

Źródło: opracowanie własne.

Ponieważ $T_{obliczone} = 23 > T_{kryt. (0,05)} = 11$ hipotezę H_0 należy przyjąć. Należy odrzucić H_1 , która mówi, że rozkłady wartości zmiennej są różne w obu badanych zbiorach. W rozpatrywanym wypadku zachowania utrudniające zajęcia nie

¹¹ D. Light, S. Keller, C. Calhoun, *Sociology*, Alfred A. Knopf, New York 1989, s. 538.

są różnicowane w zależności od miejsca ćwiczeń. Uczniowie klasy IV stanowili zgraną i partycypującą względnie pozytywnie na wszelkie niedogodności wynikające z kultury organizacyjnej grupę.

Zarejestrowano zwyczajowe – dla tego wieku rozwojowego – uciążliwości wychowawcze takie jak: chowanie się za kotarą oddzielającą wytyczony obszar sali gimnastycznej, wybijanie wzajemne piłek w trakcie zajęć z minikoszykówki, udawanie, że nie słyszy się poleceń prowadzącego, zadawanie pytań niezwiązanych z tematyką lekcji.

Tabela 2. Zestawienie ocen określających zachowania problematyczne uczniów w zależności od warunków prowadzenia zajęć WF (klasa VI; wrzesień–listopad 2019)

W_n punktacja w skali 1–10	1	3	4	2	3	4	5	3	3	4	3
W_t punktacja w skali 1–10	2	7	3	6	6	7	7	2	8	3	7
Wyniki statystyczne: – średnia arytmetyczna punktów dla $W_n = 2,9$ – średnia arytmetyczna punktów dla $W_t = 4,8$ – skuteczna wartość próbki = 11 – suma rang dodatnich = 7,5; suma rang ujemnych = 58,5 – $T_{obliczone} = 7,5$ – $T_{krytyczne (0,05)} = 11$											

Źródło: opracowanie własne.

Ponieważ $T_{obliczone} = 7,5 < T_{kryt. (0,05)} = 11$ hipotezę H_0 należy odrzucić. Należy przyjąć H_1 , która mówi, że rozkłady wartości zmiennej są różne w obu badanych zbiorach. Klasa VI prezentowała postawę roszczeniową, która dostrzegana była szczególnie podczas zajęć na połowie sali. Pojawiły się wulgaryzmy oraz niebezpieczna progresja fauli podczas fragmentów gry lub gry szkolnej (piłka ręczna, piłka nożna).

Tabela 3. Zestawienie ocen określających zachowania problematyczne uczniów w zależności od warunków prowadzenia zajęć WF (klasa IV; wrzesień–listopad 2022)

W_n punktacja w skali 1–10	2	4	3	4	1	3	4	5	2	4
W_t punktacja w skali 1–10	1	5	7	3	6	8	4	7	6	7
Wyniki statystyczne: – średnia arytmetyczna punktów dla $W_n = 3,2$ – średnia arytmetyczna punktów dla $W_t = 5,4$ – skuteczna wartość próbki = 9 – suma rang dodatnich = 4; suma rang ujemnych = 41 – $T_{obliczone} = 4$ – $T_{krytyczne (0,05)} = 5$										

Źródło: opracowanie własne.

Ponieważ $T_{\text{obliczone}} = 4 < T_{\text{kryt. (0,05)}} = 5$ hipotezę H_0 należy odrzucić. Należy przyjąć H_1 , która mówi, że rozkłady wartości zmiennej są różne w obu badanych zbiorach.

Klasa IV stanowi grupę koedukacyjną. Dodatkowym wyzwaniem merytorycznym są liczne opinie dotyczące pomocy psychologiczno-pedagogicznej. W warunkach trudnych przybierają na sile takie zachowania, jak: spóźnienia na zajęcia, brak wzajemnej cierpliwości przy podziale na zespoły, wypychanie kolegów/koleżanek z ustawionych rzędów podczas biegów wahadłowych, próby duszenia uczniów słabszych fizycznie, chowanie się za materacami, w czasie tzw. martwym używanie komórek lub zabawa kauczukowymi piłeczkami, podstawianie nóg, dziecięcy oportunizm, czasami atmosfera jest senna, bez energii ze strony uczestników danej gry lub zabawy itp.

Tabela 4. Zestawienie ocen określających zachowania problematyczne uczniów w zależności od warunków prowadzenia zajęć WF (klasa VII; wrzesień–listopad 2022)

W_n punkcja w skali 1–10	1	1	6	4	5	3	2	5	3	3
W_t punkcja w skali 1–10	1	3	4	7	8	8	6	7	8	6
Wyniki statystyczne: – średnia arytmetyczna punktów dla $W_n = 3,3$ – średnia arytmetyczna punktów dla $W_t = 5,7$ – skuteczna wartość próbki = 9 – suma rang dodatnich = 2,5; suma rang ujemnych = 42,5 – $T_{\text{obliczone}} = 2,5$ – $T_{\text{krytyczne (0,05)}} = 5$										

Źródło: opracowanie własne.

Ponieważ $T_{\text{obliczone}} = 2,5 < T_{\text{kryt. (0,05)}} = 5$ hipotezę H_0 należy odrzucić. Należy przyjąć H_1 , która mówi, że rozkłady wartości zmiennej są różne w obu badanych zbiorach.

Klasy VII stanowiły grupę łączoną chłopców. Warunki trudne potęgowały określone animozje między jednostkami z odrębnych klas. Można odnotować tutaj: wulgaryzmy, dążenie do maksymalizacji korzyści jednej klasy kosztem drugiej, ośmieszanie kolegów poprzez hiperboliczne bądź ironiczne wypowiedzi, faulowanie podczas realizacji różnych form sportowych gier zespołowych, wyolbrzymianie niemożności porozumienia się, uzasadniając to hałasem dobiegającym z drugiej połowy sali gimnastycznej, próby wciągania innych uczniów do negatywnych reakcji na zastany stan rzeczy itp.

W myśl przytoczonych wyżej spostrzeżeń należy uwzględnić występowanie stanów frustracyjnych. Termin „frustracja” dotyczy zachowania się człowieka w sytuacjach trudnych. Może to być np. bariera uniemożliwiająca zaspokojenie jakiejś konkretnej potrzeby. Młodzi ludzie bardzo emocjonalnie reagują na niekorzystne sytuacje zewnętrzne, wśród których niewłaściwe warunki ćwiczeń

stanowią istotę pedagogicznych niedociągnięć. Poniżej autorka przedstawiła charakterystyczne wypowiedzi nauczycieli realizujących program nauczania wychowania fizycznego w grupach łączonych, koedukacyjnych i w sytuacji ograniczonej przestrzeni ćwiczebnej.

Nauczyciel pierwszy:

Uważam, że uczniowie nie są wcale tacy źli. Po prostu zostali wkomponowani w nieodpowiednie planowanie zajęć. Dyrekcja nie przejmuje się zbytnio zagęszczeniem dzieci na sali gimnastycznej, przecież dobry nauczyciel poradzi sobie z liczną grupą. Sala o wymiarach 30 m x 18 m, dwóch nauczycieli prowadzących lekcję, 52 uczniów to prawdziwa porażka dotycząca zarówno podmiotów wychowywanych, jak i wychowujących. Nie można się zatem dziwić, że doświadczanie niedostatku rodzi złość niepokój czy agresję.

Nauczyciel drugi:

Aktywność ruchowo-sportowa musi być wspomagana odpowiednimi oddziaływaniami wychowawczymi. Jak mam przekazywać wiadomości i kształtować zdolności motoryczne, kiedy w trakcie rozmowy kierowanej moje wypowiedzi są zagłuszane przez grupę hałasującą po przeciwnej stronie sali. Te dzieciaki nie są winne, ponieważ były w trakcie zabawy ożywiającej. Natomiast w pracy z moim zespołem zaczynają się pojawiać problematyczne zachowania.

Nauczyciel trzeci:

Zauważyłem, że niekorzystną sytuacją jest tzw. czas martwy, w którym dwa zespoły grają, a jeden – ze względu na ograniczenia przestrzenne – pauzuje. W takim przypadku uczniowie siedzący na ławeczce są niecierpliwi, dopingują w złośliwy sposób grających, przemieszczają swoje niezadowolenie na przedmioty martwe, usiłują wtargnąć na parkiet itp. Jeśli chodzi o inne zachowania pejoratywne, to można mówić o umyślnych faulach niezgodnych z przepisami gry, agresji werbalnej czy samowolnym oddaleniem się z miejsca ćwiczeń.

„Zaangażowanie uczących się w życie klasy, szkoły lub uczelni w sensie zorganizowanej komunikatywnej współpracy ma miejsce wtedy, gdy pomoc nauczyciela urzeczywistnia u uczniów motywację do określonych działań w celu realizacji postawionych zadań”¹². W tym względzie brak zabezpieczenia odpowiednich standardów kultury organizacyjnej szkoły związany jest ze specyficznymi zaburzeniami realizacji procesu pedagogicznego. Niestety od czasu reformy edukacji (1999 r.) tworzenie bezpiecznych warunków w obszarze szkolnej aktywności fizycznej jest kwestią otwartą i wymagającą merytorycznych przemyśleń (brak szczegółowych rozporządzeń ministerialnych dotyczących liczby ćwiczących w stosunku do określonej powierzchni).

¹² I. Żogła, *Science of pedagogy: Theory of educational discipline and practice*, „Journal of Teacher Education for Sustainability” 2018, t. 20, nr 2, s. 36.

Wnioski

W odpowiedzi na sformułowane pytanie badawcze należy stwierdzić, że niewystarczające warunki przestrzenne sprzyjają problematycznym zachowaniom uczniów wybranej szkoły podstawowej. Hipoteza mówiąca, że istnieją różnice, w punktowanej ocenie problematycznych zachowań, dotyczące grupy ćwiczącej w zmiennych realiach przestrzennych potwierdziła się w trzech wypadkach. Dotyczyło to:

- klasy VI; wrzesień–listopad 2019; 11 zajęć w warunkach normalnych w zestawieniu z 11 zajęciami w warunkach trudnych;
- klasy IV; wrzesień–listopad 2022; 10 zajęć w warunkach normalnych w zestawieniu z 10 zajęciami w warunkach trudnych;
- klasy VII; wrzesień–listopad 2022; 10 zajęć w warunkach normalnych w zestawieniu z 10 zajęciami w warunkach trudnych.

W rezultacie trzeba podkreślić, że:

1. Nauczyciel częściej ma do czynienia z zachowaniami problematycznymi uczniów, jeżeli lekcje wychowania fizycznego odbywają się w warunkach trudnych (dodatkowo łączone grupy ćwiczebne z różnych klas czy koedukacyjne).
2. Zachowania problematyczne wychowawczo dotyczą m.in. deficytów w obszarze samookreślenia się i samokontroli ucznia. Tworzą się reakcje pejoratywne jako odpowiedź na niekorzystne sytuacje niezależne od nauczyciela.
3. Nasilenie konfrontacji wychowawczych, w świetle nieodpowiedniego cyklu organizacyjnego, ogranicza wprowadzanie niedyrektywnych i nieautorytarnych oddziaływań pedagogicznych.
4. Aby grupy osiągnęły stadium konstruktywnej działalności, należałoby wprowadzić dwuzmianowość pracy szkoły, co częściowo zniosłoby niekorzystny układ organizacyjny zajęć wychowania fizycznego.

Problematyczne postawy uczniów to także zachowania obronne, które stanowią wypadkową różnych czynników osobniczych i pozaosobniczych włącznie z nieodpowiednią bazą materialną.

Problematyczne zachowania uczniów na lekcjach wychowania fizycznego wiążą się ze zwiększonym ryzykiem urazów i kontuzji. Szczególnie niebezpieczne są sytuacje w trudnych warunkach prowadzenia zajęć, przy ograniczonej powierzchni, gdzie różnego rodzaju niepożądane wychowawczo zachowania i postawy uczniów wzmagają się w wyniku niezaspokojonej potrzeby ruchu. Należy uznać, że:

Specyfika lekcji wychowania fizycznego – z jej odrębnością, gdzie głównym środkiem jest ruch, którym nauczyciel i uczniowie się posługują – jest główną przyczyną tego, że nauczanie odbywa się w warunkach uważanych za niekorzystne dla przebiegu tego procesu. Wyrażają się one w dużym napięciu emocjonalnym uczniów, wielokrotnej zmianie miejsca, w którym się znajdują i ćwiczą, określonym, nieraz znacznym stopniu niebezpieczeństwa, z którego młodzież często nie zdaje sobie sprawy, swoistej swobodzie i spontaniczności zachowania się uczniów – tkwiącej zresztą w założeniach lekcji wf¹³.

¹³ L. Lachowicz, *Metodyka wychowania fizycznego*, cz. 1: *Zagadnienia wybrane*, Wydawnictwo Uczelniane AWF w Gdańsku, Gdańsk 1995, s. 69.

W tym kontekście stworzenie każdemu uczniowi okazji do przeżywania powodzenia w doskonaleniu ciała na własną miarę można uznać za jedno z najtrudniejszych, a zarazem najpoważniejszych zadań wychowania fizycznego w zakresie kształtowania pozytywnych postaw, za które w pełni odpowiedzialna jest cała struktura organizacyjna edukacji – od szczytliwych począwszy (sensowna organizacja i planowanie), na szczytliwych kończąc (sensowna organizacja i realizacja)¹⁴.

Piśmiennictwo

- Chałas K., *Wychowanie ku wartościom*, t. 1: *Elementy teorii i praktyki*, Jedność, Lublin–Kielce 2003.
- Francuz P., Mackiewicz R., *Liczy nie wiedzą skąd pochodzą. Przewodnik po metodologii i statystyce*, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2005.
- Grabowski H., *Co koniecznie trzeba wiedzieć o wychowaniu fizycznym*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2000.
- Hamrol A., *Zarządzanie jakością z przykładami*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
- Heinemann K., *Wprowadzenie do socjologii sportu*, COM SNP, Warszawa 1989.
- Jagięła J., *Trudny uczeń w szkole. Przewodnik psychologiczny*, Wydawnictwo Rubikon, Kraków 2005.
- Kotarbiński T., *Traktat o dobrej robocie*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków 1965.
- Lachowicz L., *Metodyka wychowania fizycznego, cz. 1: Zagadnienia wybrane*, Wydawnictwo Uczelniane AWF w Gdańsku, Gdańsk 1995.
- Light D., Keller S., Calhoun C., *Sociology*, Alfred A. Knopf, New York 1989.
- Łomnicki A., *Wprowadzenie do statystyki dla przyrodników*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.
- Olszowski A., *Bezpieczeństwo na zajęciach ruchowych*, [w:] T. Maszczak (red.), *Metodyka wychowania fizycznego*, Wydawnictwa AWF, Warszawa 1992.
- Oszwa U., *Dziecko z zaburzeniami rozwoju i zachowania w klasie szkolnej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2007.
- Podstawa programowa kształcenia ogólnego z komentarzami. Szkoła podstawowa, Wychowanie fizyczne*, MEN, Warszawa 2017.
- Žogla I., *Science of pedagogy: Theory of educational discipline and practice*, „Journal of Teacher Education for Sustainability” 2018, t. 20, nr 2.

¹⁴ Por. H. Grabowski, *Co koniecznie trzeba wiedzieć o wychowaniu fizycznym*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2000, s. 68.